

Smärre meddelanden.

Julklubban.

I Rudbecks Atland¹ omtalas en gammal julsed sålunda: »Twänne märkelige teckn hafwa de och brukade förutan dhe på Runstafwen sattes, som skulle betyda Åhrets omlop: som war Juulbullan och Juulklubban. — — — Juulklubban hon hängdes under taket med en lång sträng, och dhen som skulle dricka Gudarnas Skålar och Lyckönskan till ett nytt Åhr, han måste sättia sig under henne, och swängia henne så Cirkelrundt om sitt Hufwud att hon intet måtte honom röra; Imedlertiid hon så fritt swängde sigh kring hans Hufwudh, måste han dricka ut skålen; men råkade han henne ey rätt att swängia, uthan hon råkade honom någorstädes; moste han å nyo dricka skålen. Dhenne swängning betydde ey annat än Dagarnas och Solens omlopp i Åhret, som dhe gamla berätta. Dhenna Sed brukas än i dag, som många Fremmande Höga och Låga hafwa och försökt, men utan dhen förriga widskeppelse.»

Samma plägsed finnes äfven omnämnd på några andra håll inom den tryckta litteraturen, men det kan starkt sättas i fråga, om icke Rudbecks skildring föranledt eller influerat på åtskilliga af dessa omnämmanden. Äldst bland dessa (från 1705) äro väl prosten O. Bromans i hans minnesverser öfver jullekar: »Folket lekte Blind-bock, Jul-tuppan, -klubban, Si! Solen»;² samt det från tiden omkring 1710 härstammande omnämmandet i en julönskan från en svensk fånge i

¹ O. Rudbecks Atland. Upsala 1675 s. 95. I andra delen s. 232 (ej 231), dit Troels Lund och efter honom Feilberg (Jul I) hänvisa, omnämnes endast julklubban (»Juleklubban bleff dhen klubban kallat som dhe drucko under») med anvisning till d. I.

² »Helsingboken» (Prosten Bromans Glysisvallur) utg. af K. Hægemark. Upsala 1900, s. 279.

Sibirien till hans hemmavarande fränder och vänner: »Jag önskar en god hälg och glade Juledagar» o. s. v., i hvars fortsättning det heter »at lilla klubban må Med blåa stöter kring the druckna hufwun gå».¹ Moman omnämner ock 1750 »juleklubben» i den sedermera ofta återgifna minnesvers öfver jullekar, som i hans disputation första gången föreligger i tryck. Sedermera omtalas julklubban af Arndt, hvilken tyckes hafva haft tillfälle att själf se henne användas. Han skildrar seden sålunda: »Auch die Julkeule (*Julklubba*) war vormals wichtig. Diese Keule ward an einem Bande über dem Tische befestigt und musste irgendwohin gespielt werden, um über den Trunk zu entscheiden. Wer auf unsern Universitäten den sogenannten Pabst gespielt hat, versteht hier sogleich die Art der Entscheidung: gegen wen sie sich wendete, an dem war der Trunk».² Vid tiden för Arndts besök i Sverige synes således seden med julklubban hafva blifvit till ett upptåg motsvarigt senare tids bekanta samkvämsbruk »att slänga slevven», d. v. s. svänga den i bålen lig-gande slevven för att efter sleskafkets riktning, när slevven stannat, bestämma, hvems tur det är att taga in till nyes, hålla tal, sjunga en sång, berätta en historia eller dylikt. Vid sidan af denna nyare användning har emellertid seden med julklubban bibehållit sig till inpå 1800-talet i en form, som i hufvudsak öfverensstämmer med Rudbecks framställning men i ett eller annat möjligen t. o. m. företer ett åldrigare och ursprungligare drag än denna. I norra Västmanland tillgick nämligen enligt Dybeck³ ännu vid slutet af 1820-talet leken med »jule-klubban» sålunda. »Ett rep fästes i taket, och vid nedre ändan af repet, på föga afstånd från golfvet, en träd-klubba. En man lägger sig på rygg å golfvet, så att bröstet är under klubban. En skål med dricksle sättes honom i hand. Det tillhör nu den liggande, att med den tomma handen sätta den öfverhängande klubban i sådan rörelse, att hon, medan han dricker, svänger

¹ Sångers af en svensk fånge i Simbirsk utg. af M. Weibull, s. 42, i Bidrag till det Carolinska tidehvarfvets vittra litteratur, Lund 1868.

² E. M. Arndt, *Erinnerungen aus Schweden*, Berlin 1818, s. 366 (oriktigt 365). Jfr härmed E. M. Arndt, *Julfesten*, Fahlun 1820, s. 26.

³ R. Dybeck, *Runa*, 1844, Stockholm 1844—46, s. 123.

sig i jemna kretsar kring hans hufvud, utan att vidröra honom. I motsatt fall måste han å nyo tömma en skål.» Af Dybecks framställning har Lloyd använt sig¹ likasom äfven Feilberg.²

I Nordiska Museets arkiv finnes en afskrift efter en »Copia af Nacka Kyrkas Documenter», hvilken intygar, att den af Rudbeck omtalade julseden utöfvats äfven inom det nuvarande Stockholms gränser. Den lyder: »Anno 1690 d. 25 Juli blefvo underskrefne män såsom de äkste i församlingen till fråga sporde i välbetrodde Herr Inspektorens Peter Ehrnstes (?) närvaro och hela församlingens, på sätt och vis som följer 1) Frågades om någon viste om salen som predikades i på Erstavik vore ordentligt invigd af någon fordom Biskop, prost eller kyrkoherde, jämväl om det var något Kungl. M:ts bref på att gudstjänst der fick hållas, blifvit gifvet till därvarande herrskaper? Der-till de alldeles nekade och sade sig deraf intet veta, utan sade salen hafva brukats till gestabuds celebrerande, som ännu täcken finnes i taket, derest julklubban påhängat, och gästerna lustige gjort, uti Sal. Fru Karins Bjelkenstjernas nu följande tid, men någon tid derefter låtit förfärdiga predikestolen till den ända att han skulle sättas i fataburen som den Sal. frun hade i sinnet till kyrka att låta bereda; blef alltså till vidare betänkande satt i salen der hon nu står; alltså blef upphört med förberörda världsliga celebrationer, men dock alltid är blefven brukadt till humlles afplockande som ock intet borde vara. 2) Angående predikningsbegynnelsen, så berättades den vara först begynt uti Sal. Högvl. Herr Gab. Kyles³ tid» (o. s. v.).

Till dessa uppgifter om julklubban har jag satts i tillfälle att lägga ännu en, hvilken bidrager att visa den tydligen ganska allmänna förekomsten af nämnda föremål inom herrehus under 1600-talet. År 1663 den 16 dec. skrifver Johan Ekeblad till sin fader öfverste Christoffer Ekeblad på Stola om sitt tillämnade julbesök och yttrar därvid: »Jag recommenderar Johan Nilson omsorgen

¹ L. Lloyd, Svenska allmogens plägseder, Stockholm 1871, s. 99.

² Jul, D. I s. 202.

³ Enl. Anrep öfverste för Östg. reg:te till häst 1633 och för Upl. reg:te till fots 1635, död 1644, g. m. Katarina (Karin) Maria Hansdotter Bjelkenstjerna d. ³¹/₈ 1635.

att ingen juleklubba fattas och eljest att lekefolk beställes, som väl veta omgås därmed.¹

N. E. Hammarstedt.

Kastkäpp hos lapparna.

I och med eldvapnens införande ha de primitiva kastvapnen alldeles försvunnit hos lapparna. Det kan till och med med skäl ifrågasättas, om lapparna ens känt till några egentliga kastvapen, åtminstone några med spets försedda sådana, såsom kastspjut och kastpilar. Harpuner ha de visserligen i forna tider haft, såsom framgår af de vid Varangerfjorden gjorda järnåldersfynden,² men nu synes till och med namnet på dessa redskap vara försvunnet bland lapparna, om de ock vid Ishafskusten kunna känna till själfva vapnet från fångstfärder med hvalfångare o. dyl. Harpunen i den form den synes ha haft hos lapparna är för öfrigt kanske snarare ett stickvapen än ett kastvapen. Det egentliga spjutet åter är ännu välbekant bland lapparna och nyttjas vid varg- och björnjakt. Dess vanliga namn är *saite*, ett inhemskt ord; ett annat namn är *spaggok*, men detta synes egentligen betyda »det plåtbeslagna» och sammanhänger med det fornordiska *spöng* »plade, stykke af en fast materie, med ringe tykkelse i forhold til sit omfang», vårt svenska *spång*.

Man torde således böra med en viss reservation upptaga Saxos uppgift om lapparna i hans bok V: »Non alia gens promptiore jaculandi peritia fruitur». Detta »jaculari» kan visserligen afse ett användande af kastvapen i allmänhet, men närmast torde man dock väl därvid tänka på kastspjut o. dyl. Ett annat kastvapen af egendomligare art synes emellertid vara tämligen säkert belagdt från lapparna, nämligen kastkäppen, bumerangens moder.

¹ M. S. i K. Bibl. i Köpenhamn, Gl. kgl. Saml. 4:o, 2827; del IV, p. 131 f.; den numera tryckta resebeskrifningen har jag ej haft tillgång till.

² O. Solberg, Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken, Kristiania 1909, s. 37 ff.; jfr från finnarna Finsk etnografisk atlas I, Helsingfors 1905, n:o 145 etc., från Norrland Sven Ekman, Norrlands jakt och fiske, Uppsala 1910, s. 232, Ivar Arwidsson, Fataburen 1913, s. 104 ff.